

KIRIM TATAR ŞAİR VE YAZARI EŞREF ŞEMİZADE VE ONUN “ŞAİR ÂŞIK UMER VE ONIN KLASSİK EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ” ADLI MAKALESİ

Zekeriya KARADAVUT"

Öz

Eşref Şemizade, Kırım Tatar edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Yazın hayatına şiir ile başlayan Şemizade, yazar, çevirmen ve edebiyat araştırmacısı olarak da bilinmektedir. Bir edebiyat araştırmacısı olan Şemizade, adı geçen makalesinde Türk Dünyası halk edebiyatına dair açılımlarda bulunmuş ve sonrasında Aşık Ömer'i tanıtmıştır. Bu çalışmada ise Şemizade 'nin hayatı anlatıldıktan sonra makalenin çevirisine yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Eşref Şemizade, Kırım Tatar edebiyatı, Aşık*

Ömer

Abstract

Eşref Şemizade is one of the important figure of Crimean Tatar literary. His literary carrier starts with poetry but he knowns as author, interpreter and literary researcher too. At his article foresaid in title, he introduced Aşık Ömer, after acquitant about Turkic folk literary. In this work, given place to translation of his article after Şemizade 's life introduced.

Key words: *Eşref Şemizade, Crimean Tatar literary, Aşık*

Ömer

Modem Kırım Tatar edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Eşref Şemizade, 21 Haziran1908 yılında Halk Mektebinde hocalık yapan Hafız Abudurrahman Efendi ile Sare Hanımın oğlu olarak dünyaya

gelir. Eşref Şemizade, Türkiye vatandaşı olan babasıyla birlikte 1915 yılında İstanbul'a gider ve rüştiyeyi Türkiye'de okur ve tekrar Kırım'a, döner. Önce Kezleve'de, sonra da Akmesçit'te öğrenimine devam eder. Eşref Şemizade, daha 16 yaşındayken, 1925 yılının Aralık ayında *Lenin'e* adlı bir şiir yazar. Şiir önce okuldaki duvar gazetesinde yayımlanır, bir yıl sonra da *İleri* dergisinde basılır. Böylelikle Şemizade edebi dünyaya bu şiirle adım atmış olur. Şemizade şiire ve bu cümleden olmak üzere edebiyata karşı olan ilgisini şu sözleriyle ifade eder:

“...ben, köyde yaşayan akrabalarım yazdığım mektuplarımı kafiyeli beyitlerle yazardım. Sonra tabiat güzelliklerini, mevsim değişmelerini tasvir eden parçalar karalamaya başladım. Kırım 'da Sovyet hâkimiyetinin ilk yıllarıydı, şiirimizin yaşlı temsilcileriyle gençler Temir Kazık adında elyazması bir dergi çıkarma teşebbüsünde bulundular. Yazısı güzel olan gençler derginin asıl nüshasından sekiz on nüsha çoğaltır, elden ele dolaştırarak okunmasını sağlardı. Bu dergi Akmesçit 'e ve Bahçesaray 'a da giderdi. Buna karşılık Bahçesaray 'dan da bizim şehrimize Arkadaş adlı elyazması bir dergi gelirdi. Bunlardan görerek 1924 yılının baharında, fevral (şubat) devriminin 7. yıldönümünde sadece kendimin yazdığı iki makalem ve az işitilen folklor materyallerinden ibaret Balkurt Kutusu adında 24 sayfalık elyazması bir dergi çıkardım. Benim edebi heveskârlık ve gazetecilik faaliyetim şu küçük gazeteden başlasa gerek” (Fazıl-Nagayev, 2001, 322).

Bundan sonra Şemizade'nin eserleri çeşitli gazete ve dergilerde sık sık yayımlanmaya başlar. Şemizade,1927 yılında Kırım Tatar alfabesinin Arap harflerinden Latin harflerine çevrilmesiyle ilgili yapılan konferansa kâtip olarak tayin edilir ve daha 18 yaşındayken çocuklar için yayımlanan *Köz Aydın* dergisinin mesul muharrirliğine getirilir. 1928'de Sovyet Proleter Yazarlar Birliği'nin üyesi olur. 1932 yılında da Moskova'daki Devlet Sinema Enstitüsü'nün edebi senaryo bölümünden mezun olur. Şairin şahsiyetinin gelişmesine Moskova'daki okul yıllarının tesiri büyüktür. Eşref Şemizade'nin şiirleri Bekir Çobanzade ve Abdulla Latifzade'nin dikkatini çeker, bunlar, onu Akmesçit'e çağırıp edebî faaliyetlerini orada sürdürmesini sağlarlar. Eşref Şemizade, Akmesçit'te 1937 yılının eylül ayına kadar Yazıcılar Birliğinin başkâtipliğini yapar.

Şemizade'nin edebi muhitteki ününe ün katan şiirlerinden biri de “Sovyet kuruculuğu”nun önemli başarılarından biri olarak gösterilen *Dnepro GES* (Dinyeper Barajı) hakkında 1931'de yazdığı *Dneprelstan* adlı büyük manzumesi (poema)sidir. *Dneprelstan* defalarca gazete ve dergilerde basılmış, 1934 yılında ise müstakil bir kitap olarak yayımlanmıştır. Şiir, 1946 yılında Rusçaya çevrilerek Kırım'da yayımlanan *Literatura i iskustvo Krıma* dergisinde yayımlanır. Böylelikle

Eşref Şemizade Kırım Tatarlarının büyük şairleri Bekir Çobanzade, Şevki Bektöre, Abdulla Latifzade ve Amdi Gereybay gibi şairlerle birlikte anılmaya başlar. Barajın yapılışını, orada çalışan işçilerin gayretini, Ukrayna'nın geçmişini, Dinyeper çevresinde yaşayanların hayatlarından bahsedilen şiir, edebî ve siyasi çevrelerde takdirle karşılanmış, şiirden parçalar ezberlenerek dost meclislerinde, küçük toplantılarda okunur olmuştur.

Ey, Dnypr, ey tarihler örekesi!
Ey çalargan¹ asırlarını² köletkisi!
Ayt³, bu taşlar üzerinde yapğıldımı⁴
Bir vakıtta kaçkınların⁵ açuv sesi?

Cesetlerden köpür kurup özen⁵ keçken
Atillalar bu kırlarda adaştımı⁶?

Bir cüyrukke kızlarını berip ketken
Peçenegler senmen mında⁸çataştımı⁹?
Ayt, Dnyepr, ayt, dünyada körgeyipni¹⁰,
Kıdırlezde yoldan çıkıp cürgeyipni¹¹.

Ev avdarıp , köy aktarıp , şeyer basıp
Muradıpa nasıl etipirgenigni...

Eşref Şemizade'nin bu popüler yılları uzun süre devam etmez. Kırım Yazarıcalar Birliğinin 26 Eylül 1937'de yaptığı toplantıda o 1931 yılında yazdığı *Dneprelstan* şiirindeki Atilla'dan, Peçeneklerden, eski Türklerin bozkırlarından. bahsetmesi, gibi kimi ifadelerle Bekir Çobanzade'ye ithaf ettiği eserleri ve Çobanzade'yi övdüğü yazıları bahane edilerek '*burjuva milliyetçiliği*' ile suçlanır. Yazarlar Birliğinden çıkarılır. İşsiz kalan Şemizade, 1941 yılının 24 Haziran günü tutuklanır.

¹ ağaran
² gölge
³ söyle
⁴ gürülde-
⁵ ırmak
⁶ kaybol-,
⁷
⁸ burada
⁹
¹⁰
¹¹ yürü-,
¹² alt üst
¹³ araştırıp

İki ay Kırım'da tutulduktan sonra Sibirya'ya İrkutsk'a sürgüne gönderilir. 1942 yılının 4 Nisan günü de serbest bırakılır ve Özbek Yazarlar Birliğinin daveti üzerine Taşkent'e gelir. Fergana şehrindeki vilayet gazetesinin mesul kâtibi olur. Ailesiyle birlikte Andican vilayetinin Çınabad bölgesine yerleştirilir. Ancak burada da, Latin harflerinden Kiril alfabesine geçişi Ruslaştırma olarak değerlendirmek; Atatürk'ü büyük Türk devlet adamı olarak övmek gibi suçlamalarla itham edilerek 24 Ekim 1949'da tekrar tutuklanır ve 25 yıl hapis cezasına çarptırılır. Nikita Kruşçev döneminde, 1954 yılında serbest bırakılır ve 1958 yılında ailesiyle birlikte Taşkent'e yerleşir.

Eşref Şemizade 1978 yılının 11 Mart günü Moskova'da büyük oğlunun evinde vefat eder. Hanımı Sayde Badanınskaya kocasının cenazesini, yine onun vasiyeti üzerine Kırım'a götürür ve orada defnedir.

Kırım Tatar edebiyatının şair, yazar, edebiyat araştırmacısı gibi pek çok sıfatı bulunan Eşref Şemizade'nin şiirleri *Akşam Deyiz Yalısında*, *Yırlarım*, *Şaylı Kız*, *Kaval*, *Toğan Kaya*, *Arıkbaş Eteğinde*, *Asret*, *Şiirler ve Poemalar* isimli şiir kitaplarında basılmıştır. Yazarın ayrıca makalelerinin toplandığı *Ömür ve Yaratıcılık*, *Halk Hizmetinde*, *Edebiy ve Tenkidiy Makalelergibi* kitapları da vardır.

Şemizade'nin en popüler şiirlerinden biri de bir kısmını *Toğan Kaya* ve *Asıl Han* adlarıyla bazı şiir kitaplarında yayımladığı ve halk arasında *Asıl Han Destanı* adıyla bilinen *Közyaş Divar / Peoma-* Destan'dır. Eser 1944 yılında yazılmış olmasına rağmen ancak Şemiza'nın ölümünden sonra *Yıldız* dergisinin 1990 yılına ait 4. (Temmuz-Ağustos) ve 5. Eylül-Ekim) sayılarında yayımlanabilmiştir. Şemizade'nin "*Tuvgan tilimizniy güzelliği, mülayimliği ve zenginliğini kanıma ve kalbime ilk aşılagnan ayıma*" diyerek annesine ithaf ettiği poema, dil ve üslup bakımından destanlardan farksızdır. Şiir, halk arasında da anonim bir eser gibi çok tanınıp sevilmiştir. Şemizade Kırım Tatar Türkçesinin zenginliğini büyük bir ustalıkla sergilediği bu eserinde, halk söyleyişiyle birlikte pek çok deymi ve atasözünden de faydalanmıştır.

Zaman zaman ekende,
Zaman yaman ekende,
Yeryüzü de kök gibi,
Munar¹⁴, duman ekende.
Kiyik çöllər artında,
Kara derya katında

Olğan zengin bir diyar-
Baarıstan adında.

“At başına iş tüşse,
Ağızlıknen suv içer.
Er başına iş tüşse,
Çarığinen suv içer.”

Şemizade Rusçadan Şekspir’in *On Ekinici Gece* trajedisini, Puşkin, T. Şevçenko, Yesenin ve Lermontov’dan bazı şiirleri çevirir. Ayrıca Genceli Nizami’den yaptığı tercümelemler de vardır. Şemizade’nin Puşkin’den çevirdiği *Bahçesaray Çeşmesi* her kesimden Kırım Tatarının en yüksek beğenisini kazanır, Kırım Tatar tercüme edebiyatının en güzel örneğini oluşturur.

••••• ŞAİR AŞIK UMER VE ONUN KLASİK EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ

Yeryüzünde medeni-edebi mirasa sahip pek çok halk gibi, Kırım Tatarları da yüzlerce yıllık kültüre, kendi nefis sanatına, sözlü ve yazılı edebiyatına sahip bir halktır.

Kendine has hayat yaşayıp, kendine has edebiyat teşekkül ettiren her bir millet, insanlığın bütün gelişmesiyle meydana gelen dünya medeniyeti hazinesine kendi hissesine düşeni ilave etmektedir. Kırım Tatar edebiyatı da, dünya edebiyatının bir kısmı sıfatında, diğer kardeş halkların bedi edebiyatlarıyla bir sırada kendinden önceki ve meşhur

* Eşref Şemizade’nin bu makalesi önce Taşkent’te çıkan *Lenin Bayrağı* gazetesinin 11, 14 ve 16 Ocak 1969 tarihli sayılarında yayımlanmıştır. Daha sonraları bir takım değişikliklerle başka yerlerde de yayımlanmıştır. Biz, aşağıda Türkiye Türkçesine aktararak verdiğimiz bu makaleyi Eşref Şemizade, **Edebiy ve Tenkidiy Makaleler**, Simferopol 2000, 5-36 adlı kitaptan aldık. Kitabı A. R. Emirov, S. Ş. Selimov ve İ. M. Abdullayev hazırlamıştır. Eşref Şemizade’nin şiirlerini ve yazılarının çeşitli zamanlarda farklı yerlerdeki yayımlanmasıyla ilgili olarak yukarıda adı geçen kitabın ön söz yerine yazılan “Şair Közü Mergin Olsa.” başlıklı yazısını yazan Şakir Selim ve Ayder Emir şöyle şöyle demektedir: “... Onun yayımlanan eserlerini, elyazmalarını topladık. Değerli bütün eserlerini önümüze dizip koyduğumuzda, vallahi, gözümüze inanamadık: matbuat sayfalarında, kitaplarında bu büyük şairin şiirleri, birçok satırları çeşitli kişiler tarafından o kadar ‘düzeltilmiş’ ki orijinal el yazmalarında yer ve gök kadar fark ediyor.” (Fazil-Nagayev, 2001, 3).

edebiyatların başarılarını kendi dehasıyla özleştirerek birçok basamaktan, birçok devir ve etaptan geçti. Her milli kültürde olduğu gibi, bizim edebiyatımızın da ilerleyiş yollarını da, onun karakter ve içeriğini, üslubunu da, birinci sırada, şüphesiz, halkımızın ömründeki iktisadi, içtimai ve siyasi şartlar belirledi.

Biz bu makalemizde, orta asırlar yazılı edebiyatımızın en görkemli vekillerinden, Kırım şiirinin kökünde parlayan en parlak yıldızlardan biri Umer Abdullaoglu'nun (Aşık Umer'in) hayatı, edebi yolu ve onun bizim klasik edebiyatımızdaki yeri hakkında durmak istiyoruz.

Aşık Umer'in doğduğu, yaşadığı ve eserlerini verdiği XVII. asır Avrupa ve Asya kıtalarında ardı arkası kesilmeyen savaşlar, feodallerin kendi aralarındaki mücadeleleri, hakim sınıfların halklar, milletler arasına dini, milli zıtlıklar ve düşmanlıklar sokması, Engizisyon mahkemesinin ilim, fen, marifete karşı mücadelesinin devamı, Batı Avrupa'da feodalizmin ölmeye, kapitalizmin ise doğmaya yüz tutması, Rusya'da devletin başına Romanovlar sülalesinin gelmesi, sömürgeciliğin başlaması, büyük coğrafi keşifler, kainatı öğrenme alanında büyük atılımların yapılması gibi çok büyük olaylarla doluydu.

Edebiyat ve tefekkür sahasında, bu asır, Fransa'da antika kültüne dayanan klasisizm üslubunun daha yeni yeni meydana gelmekte olan Pier Kornel (1606-1684), Molyer (1622-1673), Rasin (1639-1699) gibi büyük Fransız dramaturg yazarların ortaya çıkmaya başladığı devir; İngiltere'de Rönesans hümanizminin son temsilcisi Jon Milton (1608-1674) gibi meşhur İngiliz şairi, *Robinson Kruzo* romanın yazarı Daniel Defo (1660-1731), *Gulliverin Seyahatleri* adlı romanın müellifi Jonhatan Swift (1667-1745) gibi İngiliz ediplerinin yaşadığı ve eser verdiği devir idi. Bu asır yakın şark halklarının (Türk, Azerbaycan, Türkmen, Özbek, Kırım, Kazan Tatar ve hatta Ermeni ve Gürcü) sözlü halk edebiyatlarında *Asli ve Kerem*, *Aşık Garip*, *Leyla ve Mecnun* gibi kitabi destanların ve *Koroğlu* gibi, halkın hâkim sınıflara karşı nefretini aksettiren kahramanlık romantik destanların anlatıla anlatıla söylene söylene işlendiği devir idi.

Bu devirdeki Kırım (Kıpçak) yazılı edebiyatı ilk sırada, iki yöneliş gösterir: Bir taraftan reaksiyonel yöneliş -feodal-klerikal (dini) edebiyat; diğer taraftan ilerici yöneliş- dünyevi (laik) edebiyat ortasındaki mücadeleyle varlığını devam ettirir. Bu mücadele toplum hayatındaki zıtlıkların edebiyattaki görünüşü olup, bedi yaratıcılık sürecinin toplumsal meselelerini tabiat hadiseleri ve cemiyet vakalarına münasebet, toplumsal ideal ve estetik tefekkür, gerçek hayat ve bedi fantezi, konu ve

amaç, şekil ve içerik, obraz ve karakter, yazılı edebiyat geleneği ve halk sözlü edebiyatına meyiletme gibi meseleleri kapsamakta idi.

Pek çok kardeş halkın bedi edebiyatında olduğu gibi, bizde de feodal - klerikal yazılı edebiyat:

1. Dini-mistik skolastik edebiyat

2. Saray-aristokrat edebiyatı gibi iki müstakil koldan; gelişimci dünyevi yazılı edebiyat da:

1. İlerici şairler yaratıcılığı

2. Saz şairlerinin yaratıcılığı gibi iki müstakil koldan ibaret idi.

1. Dini-mistik, skolastik edebiyat, asırlar boyunca hâkim sınıflara hizmet eden ruhanilerin halkı kendi istedikleri gibi 'terbiye etme' işinde, onların başını döndürmede keskin bir edebi ve siyasi görev gördü. Bu edebiyatın temsilcileri, çeşitli tarikat temsilcileri, sofu şairler ve onların öğrencileri: *Bu dünya kâfîre cennet oluptur, mümine zindan* diyerek emekçi halk kitlelerini terki dünyacılığa, *dünyadan soğutmaya, takdire boyun eğmeye* çağırıp kabir azaplarıyla, münkir nekirle, sırat köprüsüyle, yecüc mecüclerle, katran kazanlarıyla korkutup, cennet bahçeleri, köşklere, huri kızlarıyla tamşandırıp; halk diline yakın üslupla yazılan ilahilerle, İstanbul'dan gelme *Divanı Hikmet, Muhammediye, Mevrit, Hazreti Ali, Seyit Battal Gazi, Kesik Başgibi* kitaplarla onların başarılarını şeriat, tasavvuf, sofuluk doğmalarıyla doldurup geldiler.

2. Saray-aristokrat edebiyatı da, dini mistik edebiyat gibi, Avrupa ülkelerinde olsun, Asya ülkelerinde olsun, asırlar boyu feodal ümmetçi çevrenin mefkurevi silahı olup geldi. Sınırsız monarşinin hüküm sürdüğü bu tür ülkelerde, Mecusi olsun, Hristiyan olsun, Müslüman olsun, feodal padişahlar- sultanlar, krallar, çarlar, şahlar, hanlar, emirler kendilerinin şan ve şöhretlerini artırmak amacıyla saraylarına edebiyat ehillerini davet ederlerdi. Bazı kalem ehilleri-şairler vakanüvisler saray dairelerine kendi istekleriyle sokulsalar da, çoğunluğu ya maddi muhtaçlık, ya da diğer sebeplerden hükümdarların tekliflerini reddetmeye korkup, mecburen girerlerdi.

Yakın şark devletlerinin saraylarında da, hükümrân tabakaların keyiflerine uyan, halk kaygılarından, memleket ihtiyaçlarından uzak yaltakçı saray şairleri itibarda olup, onlar memlekette emektar halkın, o dönemin diliyle söylemek gerekirse, kara halkın, köylülerin, at bakıcılarının, esnafların ağır maddi ve manevi vaziyetlerine, hukuksuzluklarına göz yummak, saray ziyafetlerinde, konuşmalarında yalnız kendi keyiflerini düşünen, içki ve kadın düşkün hanları, sultanları

ne kadar övseler, göklere çıkarsalar, reaksiyon saray odalarının- beylerinin mirzalarının, bir ayakları camide, diğer ayakları konuşmalarda olan ruhanilerin gözlerine o kadar girer. Vicdanlarını satmayan, karaya ak, zulme baht demek istemeyen namuslu şairler ise, böyle despot hanların saraylarından ya kovulmakta, ya da çeşitli sebeplerle cezalandırılmaktaydılar.

Lakin saray çevresine germeye mecbur olan, halkın ve memleketin geçimini düşünen şairlerin çoğu padişahlara, hanlara ya da başka önemli devlet vekillerine bağışlayarak yazdıkları eserlerinde, asırlarca nesilden nesle geçen şiirsel gelenek boyunca, önce Allah'a hamdü sena okumağa, sonra, (Müslüman memleketlerde) Muhammet peygamberin faziletlerine sayıp çıkmaya ve sonra eserini bağışladığı hükümdarı övmeye mecbur idiler. Bu şekildeki giriş kısmından sonra ise, övdükleri hükümdarı eski Arap ve Fars edebiyatlarında idealleştirilen Yusuf peygamber, Süleyman peygamber, İskender Zulkarneyn (Makedonyalı İskender) ve diğer meşhur devlet ve din erbapları gibi *adaletli, insaniyetli, hikmetli*, olmaya, yurda amanlık, halka dinçlik, rahatlık vermeye çağıra veyahut bu konuda tılsımlı efsanevi, ya da tarihi olayı tasvir ederlerdi.

3. İlerici şairler yaratıcılığı. Çok yazık ki, eski ilerici şairlerimizin birçoğunun eserleri, pek çok halkta olduğu gibi, çeşitli sebeplerden dolayı bize kadar gelmedi veya daha bulunamadı. Edebi mirasımızın elimizde olanları ve son yıllarda bulunanları ise bu zamana kadar yeteri derecede araştırılmadı.

Halkımızın nesilden nesle, ağızdan ağıza aktararak getirdiği zengin sözlü halk eserleri çok önceki dönemlerde olgunlaşıp kıvamına gelse de, yazılı edebiyat o zamanda feodal ilişkiler gelişmesinin ilk basamağında duran halkımızda, o devir için ileri sayılan İslam medeniyeti ve Arap alfabesi geldikten sonra doğar. XIII. asırda tertip edilen birkaç Arapça-Kıpçakça ve Kıpçakça-Arapça lügatler, Mahmud Kasım adındaki bir şairimizin bu asrın başında yazdığı *Yusuf ve Züleyhapoeması*, Ebubekir adlı bir filozof âlimimizin, XIV. asrın başlarında yazdığı ve şimdi Taşkent Şarkşinaslık Enstitüsü Elyazmalar Fondunda saklı olan *Kalendername* adında felsefi traktatı ve ilahreler, işte şu ilerlemenin semereleridir.

Bizim yazılı edebi mirasımıza ait birçok kıymetli eser bugüne kadar nefis el yazma cönlere yazılıp, çeşitli devletlerin kütüphanelerinde saklanmaktadır. Böyle cevherlerden biri Hollanda Leyden şehri üniversitesinin kütüphanesindeki Abdulmecid Efendi adlı bir klasik şairimizin şiirleri yazılı olan cönkür.

Abdülmecit Efendi'nin bu cönkte yazılı *Ey gönül* adlı şiirinden birkaç satır:

Sızdı tenim, tükendi seher şemidek¹⁵ yanıp,
Eyvah, ne kıldı, kör başıma bela gögöl.
Körgenge köz tiker, kolu yetmeze el sunar,
Koygıl bu işni endi, barayı hüda gögöl.
Başdan keçip, kara kan içip, kan yaşım saçıp
Tapmam gögöl tilegini ve asreti gögöl.
Kandek¹⁶ yaşım akıb tünü-künü yığlatır meni,
Tegme kim erse külse, mana ne reva gögöl .¹⁷

Bu satırların yazılmasından bu zamana kadar 600 yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen *sızladı* yerine *sızdı*, *çırak* yerine *şem*, *koy* (bırak) yerine *koygıl* gibi birkaç arkaik sözü hesaba katmazsak, bizim şimdiki edebi dilimiz ile konuşma dilimizden aman aman farkı yok demek mümkündür.

Klasik edebiyatımızın şaheserlerinden biri de XVII. asırda Polonya Kralı IV. Vladislav'ın hücumunda kendi vatanı Ukrayna'yı müdafaa etmek isteyen Ukrayna komutanı Bogdan Hmelnitskiy'in ricasına binaen Ukrayna halkına yardıma giden Kırım komutanlarından Togay Bey'in Bogdan Hmelnitskiy ile birlikte Polonya'ya yaptığı seferi ve 1648 senesinin 5-6 Mayıs'ında Sarı Suv'un yanında, S. Pototsiy kumandanlığı altındaki Polonya ordusunu sarıp tarumar etmesi hakkında Kırım şairi Edip Efendinin *Sefername* eseridir. Okuyucularımızı, halk edebiyatına yakın bu destan ile de tanıştırmak istiyoruz:

Yiğit kolunda kamçı bar, "Men!" degenge ceza bar.
Ey, oğlanlar, toplaşig, tezden bizge sefer bar!¹⁸
Alaşalar nallasın, ok-yayları maylansın ,
Eger ağaç bakılıp, kavurmalar kaynalsın.
Al kılıçnı askıdan, çek kayraknı yüzüne Kılıçnıg eger ak
bolsa, kara tüşmez közüge Eki tırşav , bir arkan asıgı
zeger kaşına,
Kızıl meşin nazarlık takıgızatnıg başına.

¹⁵ mumu gibi

¹⁶ kan gibi

¹⁷ Seyfi Sarayı, Şiirler, Taşkent,

¹⁸ yağ

¹⁹ bileği taşı

²⁰

²⁰ nranəa

Seferlik atnı semirtme, dönen bolsa arımaz,
Semiz atıp yol almaz, bargandan sop yaramaz •21

Çekmenipni tartıp kiy,²² kalpağıpni basıp kiy,²³

Yolda yoktur anayıp , keregipni bakıp cıy.

Keldi emir saraydan, çıktık yolğa Mamaydan, Duamnı
aldım anaydan, oklarımni babaydan.

Tal terektir Mamalar, yav yürektir Mamaylar Erdel aşıp
sefer bar, elaletip ağaylar!

Egerledin al toru, başı yıldız kaşkadır,

Han kolunda yiğit kop, Mamaybegi başkadır. Yetmiş
çora yanında, at oynatıp çıktılar,

Yetmiş ana yetmiş tas suv septirip çıktılar.²⁴

Dua etip anayım, çıdamadı bayıldı,

Yetmiş atıp tozanı, tuman bolıp cayıldı.

Toplaş boldı bizlerge Ğazı Kermen çölünde,

Kızıl yavlık, kara kamçı cümlemizip elinde Tattan keldi
odaman²⁵, Kefe tübü karaman, Barın, Argın, Kart

Kıpçak cümlesinden kocaman. Davul zurna, toy
bayram, yedi künde topluştık, Yetmiş kurban çaldırıp,

cav²⁶ yolların oylaştık. Yedi bip oğlan bir bolıp, atnı
suvdan teptirdik, Yedi saat bir tınış Ak Cılgada

keçirdik.

Erdel şeyeri ak şeyer, kocamandır camisi,

Bu şeyerde katıştı, bizge Boğdan töresi.²⁷

Boğdan bayarzor bayar ediyesi kırklama:

Kırk aygırman, kırk buğa, cümlesi ep saylama. Han

çadırı kaşına kuruldı bayar çadırı, Sıylavına²⁸ koydılar
sıylamacı batırnı.

Adil Geray Boğdanman kepeştiler²⁹ tapgacek³⁰. Kopay

²¹ cepken

²² çekip

²³

²⁴ dayanamadı

²⁵ yaşlı çoban

²⁶ düşman

²⁷ güçlü

²⁸ saygı göstermek, hizmet etmek

²⁹ müşavere et-

³⁰ sabaha kadar

Kara kuşlar ileri, eki kolda Ak kuşlar,
At nallanır, kayrak oynar, ağartılır kılıçlar.
Haber aldık, yolumuz bataak, orman ak tiken,
31
Bu seferge sav ketip, kimler sav kaytar eken?..
Bizler kıpçak oğlımız, çamurğa batar çıkarmız,
Küneş çıksa kurutur, suv tapılsa çaykarmız.
Baş yazısın köz körer, yiğit er şeyge koner,
Can kurtulsa selamet, ağuv, accı em öter.

Edip Efendinin bu harika destanı, kendinden önce yazılmış birçok nefis eserle karşılaştırıldığında, hem dilinin sadeliği, hem de üslubunun yeniliği bakımından onlardan çok farklıdır.

Böyle tarihi eserler hakkında ulu dâhimiz Vladimir İliç Lenin *İktisadi romantizmin karakterine dair* dair adlı eserinde:

‘... Tarihte, geçmişte yaşamış kişilerin gösterdikleri tarihi hizmetler hakkında hüküm verirken, onların günümüz ihtiyaçlarına cevap veremedikleri şeklinde hüküm vermek doğru değildir. Hükümü, onların kendilerinden önce yaşamış olanlara nazaran ne gibi yenilikler
32
getirdiklerine bakarak vermek gerekir ’ demektedir.

Geçmiş asırların büyük yazıcılarına ve mütefekkirlerine bu şekilde yaklaşmanın klasik örneklerini, Karl Marks’ın Alman şairi Heinrich Heine’in eserlerine, V. İ. Lenin ise L. N. Tolstoy’un eserlerine verdiği değerle görmek mümkündür.

Biz, kaydedip geçmek istediğimiz son yazımızda da, Togay Bey’in Ukrayna komutanı Bogdan Hmelniçkiy’le birlikte Polonya seferi hakkında yazılan ve tarihte *Toğan* Beypoeması diye tanınan eserin yazarı Can Muhammeddir.

Okuyucularımızın: ‘Durunuz! Toğan Bey hakkında daha şimdi söylendi?’ demeleri mümkün. Bunun için bu mesele üzerine şimdi ayrıca durmak istemiyoruz.

1925 senesinin yazında meşhur âlim, tarihçi ve yazar Osman Akçokraklı ve ressam arkeoloğ Useyin Bodaninskiy’in rehberliğinde halk maarif komiserliği tarafından teşkilatlandırılan etnografik iş gezisinde, pek çok bölgeyi dolaşarak bilimsel araştırma yapıldığı sırada Sudak bölgesi Kapsıhor köyünde Acı Ali Efendi adlı yaşlı birinin evinden büyük bir poema yazılı bir cönk bulurlar. Elyazmasını inceleyip okuduklarında

³¹ dönmek

³² V. İ. Lenin, *Eserler*, 23. Baskı, c. 2, Mosk1960, 178.

onun 1648 senesinde Toğay Bey'in Polonya'ya yaptığı sefere iştirak eden Canmuhammed adında bir şair tarafından yazıldığını anlarlar. 1892 satırdan ibaret olan bu büyük poema, bizim edebiyat hazinemize XX. asrın birinci yarısında düşen en kıymetli eser idi. O yıllarda bu poema ile Ukrayna İlimler Akademisi de ilgilenmiş, Osman Akçokraklı'yı Harkov'a davet etmişlerdir. (O seneler Ukrayna'nın başkenti Harkov idi). Birkaç ay süreyle Osman Akçokraklı Kiev ve Harkov üniversitelerinde, Ukrayna'da İlimler Akademisinin Şarkınaslık Enstitüsünde dersler verdi. Poema, Akademinin Arap-İran Filolojisi ve Türkoloji Bölümü tarafından Ukrayna diline tercüme edildi. Akçokraklı'nın bildirileri İlimler Akademisinin haber bültenlerinde ve Ukrayna dilinde çıkan *Shidniysvit* dergisinin 1930 senesinin Aralık ayında çıkan 12. sayısında yayımlandı.

Bu uzun poemanın dili, *Sefernamenin* diline göre daha kitabi ve o kadar rahat okunmuyor:

... Ol zaman Lehli kralı neyledi,
Yedi bekler beklerin cem eyledi.
Em dahi bayarlarını ketirdiler,
Bir aliy meclis kurıboturdılar.

Canmuhammed'in 1648 senesinde yazdığı, gerçekçi materyallerle zengin, tarihi vakaları ve hadiseleri kronolojik tertipte beyan eden bu eseri, halkımızın XVII. asır tarihini, toplumsal ve siyasi hayatını öğrenmek için, onun tarihi-etnografik manzarasını göz önüne getirmek için önemli bir kaynaktır.

Canmuhammed'in *Toğay Bey* poemasının ve Edip Efendinin *Sefernamesinden* evvel halkımızın elinde *Edige Batır*, *Çora Batır*, *Kozukörpeç* ve *Bayansuluv*, *Bozyigit*, *Tair ve Zore*, *Leyla ve Mecnun*, *Aşık Kerem* gibi mükemmel halk epik ve kitabi lirik destanlarla bir arada, *Azret Ali*, *Seyit Battal Gazi*, *Ebu Muslim* gibi yukarıda söylediklerimiz gibi emektar halkın zihnini zehirleyen dini-mistik, skolastik destanlar, kıssalar da vardı. Su saçma sapan masalların kahramanları genellikle kılıcılarını bir kere sallamada kırk kâfirinbaşını kesen" münafık evliyalardan, çeşitli kıyafetteki devler, cinler, periler, albastılar, yedi başlı ejderhalar idiler.

Toğay Bey ve *Sefername* poemaları ise, Rusların *Danil Zatoçnik Destanı*, *İgor Polkı Destanı*, Özbek klasik şairi Babür'ün *Babürnamesi*, Mahmud Salih'in *Şeybaninamesi* gibi realist eserler olup, bu destanlarda şairin bizzat şahit olduğu tarihi olaylar, tarihi şahıslar nefis obrazlarda tasvir edilmektedir.

Yukarıda adları anılan orta asır ilerici edebiyatçılarının eserlerinde kendilerinin yaşadığı tarihi şartların tesiri altında doğan amaçsal zıtlıklar da az değildi. Mesela Nizami, Nevayi, Gazayi, Fuzuli, Lomonosov, Dejyavin, Göte gibi büyük kalem ehillerinin hümanizm, vatanperverlik, maarifperverlik gibi gayeleri müsbet öneme malik olsalar da, onların içtimai kurumunu değiştiremezler. Padişahları insafa çağırma yoluyla, merkezileşen feodal devlet kurma ve halkın vaziyetini düzeltmek mümkün, şeklindeki düşünceleri ve dini itikatları bizim dünyaya bakış açımızla zıt ve zararlı fikirler idi. Bunun için eski medeniyet, sanat ve edebiyat erbaplarının eserlerinde, yalnız somut tarihi şartlarını göz önünde tutarak ve meseleye sınıfsal, partisel gözle yaklaşarak doğru kısmet kesmek mümkündür.

Ekimi Sosyalist Devrimi, eski cemiyetten kalan maddi ve manevi zenginlikleri yok edip atmadı, bilakis onları halk zenginliğine çevirdi, *eski* olsa da, bütün medeni mirası saklayıp kaldı ve onlardan geniş bir şekilde faydalanmaya başladı. Ulu dâhimiz V. İ. Lenin 1919 yılında söylediği *Sovyet hâkimiyetinin başarıları ve güçlükleri* adlı nutkunda:

“Kapitalizmin bıraktığı bütün medeniyeti almak ve sosyalizmi bu medeniyetin özünden kurmak gerekmez. Bütün ilim-fenni, tekniği, bütün bilgileri, güzel sanatlarını almak gerekmez. Bunlarsız biz komünistlik cemiyet hayatını hiç kuramayız.” demişti (V. İ. Lenin, Eserler, 5. Neşri, cilt 38, s.55).

Amma sosyalizm, kendine miras kabul edip, eski cemiyetten kalan her türlü medeniyet zenginliklerini almaz. Sosyalizm geçmişin, yalnız, en ilerici medeni zenginliklerini kabul eder. O, bütün devirlerin, bütün milletlerin insanlığın gelişmesine, emekçilerin yararına hizmet edebilecek sanat ve edebiyat miraslarını bilimsel olarak öğrenip alır.

“... Biz, demişti V. İ. Lenin, kendi *Milli Mesele Boyunca Tenkidi Kayıtlar* adlı makalesinde, her bir milli kültürden onun sadece demokratik ve sosyalist elementlerini alacağız. Biz onları yalnız ve mutlaka her halkın burjuva kültürüne, burjuva milliyetçiliğine karşı olanlarını alacağız.” (V. İ. Lenin, Eserler, 5. Neşri, cilt 24, s.121).

Sosyalist toplum, medeni devrimin bütün tarihi ilerleyişini, V. İ. Lenin’in bu gösterdiklerini hayata geçirdi ve geçirmeye devam etmektedir.

4. Saz şairleri yaratıcılığı. Yukarıda söylediğimiz gibi, sadece ahir zamanı, *öbür dünyayı* tasvir edip, bu dünyayı, *yalan dünya* diye tanıtip, halkın zihnini yoran, canlı insani duygulardan mahrum dini skolastik edebiyat ile, avam halka, emektar halk kütelerince yeterli

derecede anlaşılmayan, onları coşturamayan saray aristokrat edebiyatının arasında bir edebi akıntı daha vardı ki, bu ilerici dünyevi yazılı edebiyatın *saz şairleri edebiyatı* adını alan dalı idi. Bu edebiyat dalının şairlerine *saz şairleri* adı verilmesi onların hepsinin şiir söylerken yahut çalıp oturdukları yerde, hazırlanmadan (improvizatsiya yoluyla/irticalen) söyledikleri şiirlerini (türkülerini) kendileri saz çalarak söyledikleri içindi.

Bu makalemizin konusu olan şair Aşık Umer, işte bu saz şairlerinin en ünlülerinden biriydi. Bu ulu şair ve kompozitörün halk türkülerine çevrilen şiirleri-gazelleri, koşmaları, beyitleri, XVII. asrın ortalarından başlayarak bu güne kadar, değil yalnız bizim halkımız arasında, bütün yakın şark halkları arasında da söylenip gelmektedir.

Aşık Umer'in 105 şiirinden ibaret son şiirlerinden oluşan antolojisi, 1894 yılında Bahçesaray'da *Divan Aşık Umer* adıyla İsmail Gaspıralı tarafından neşredilmişti.

Şairin okuna okuna yıpranan bu antolojisini, çocukluk çağlarımızda bizler de ellerimize alıp karıştırır, anladığımızı göre okuyup, onun saz çalıp söylemesi, halktan biri olan Nasreddin Hoca gibi hazırcı cevap, akıllı bir adam olduğunu ve aynı vakitte avam halk tabakaları içinde *evliya, devletli* sayıldığını, XIX. asır sonlarına kadar Közleve'de Kalentir Burnu (Karantinnaya kosa) denilen yerde mezarı ve çeşmesi bulunduğunu işitir, lakin bu alicenap simanın ta bu kadar mahsuldar şair, ta bu derece iktidarlı müzik ehli olduğunu bilmek değil, hatta aklımıza bile getirmezdik.

Bu çocukluk çağlarımızda Aşık Umer'in adını, bir de düşünlerde çok duyardık. Düşünü dualayıp gelen appak sakallı, temiz pak yaşlılar Kuran hatminden sonra çalgıcıların yanına çıkar ve onlara, ekseri Aşık Umer türkülerini ısmarlar idiler. Yaşlı kemancı rahmetli Abdulla usta, gür sesiyle bu türkülerini söylediğinde (bugünkü gibi gözlerimin önünde duruyor), bu sabırlı yaşlılar gözlerini yumup, başlarını aşağı eğerek, Abdulla ustanın ağzından çıkan beyitleri canı gönülden dinler ve haddinden ziyade coştuklarından, etkilendiklerinden olmalı, göstermeden gözyaşlarını silerlerdi.

Umer Abdulla oğlu (AşıkUmer) 1621 yılı (Hicri hesapla 1030 senesi) Kırım'da Közleve şehrinde Abdulla Kence oğlu adlı bir kürkçü esnafının ailesinde dünyaya gelir. Ve ömrünün büyük bir kısmını burada geçirir. Bunu şair kendi:

Kendim Gözleveli, Umerdir ismim,
Bir küçük katradan var olmuş cismim

Kıpçak aşireti necib-neslim,
Hatirimden çıkmaz ola bir zaman.

satırlarıyla kendi de tasdik etmektedir.

XIX. asrın ortalarında, 1847 senesinden 1866 senesine kadar, meşhur Rus demokrat şairi N. A. Nekrasov ve İ. İ. Panayev'lerin yayımladıkları ve büyük Rus inkılap demokratları N. G. Çerişevskiy, N. A. Dobrolü bovların başkanlığın altında Peterburg'da neşredilen, devrimci demokratların organı olan ve Rusya bağımsızlık hareketinin tarihinde derin izler bırakan *Sovremennik* dergisinin, bundan 126 yıl önce, 1848 senesinin Mayıs ayında çıkan 5. sayısında meşhur şarkşinas F. Dombrovskiy'nin şair Aşık Umer'e bağışlanan büyük hacimli makalesi yayımlanır. Bu makalede yazar, Umer Abdullaoglu'nun (Aşık Umer'in) hayatı üzerinde detaylı bir şekilde durularak:

“... Ünlü Gözleve şehrinde(Tatarlar Yevpatorya'ya böyle diyorlar)Abdulla Genceoğlu adında fakir bir usta yaşıyordu. O, kürkçülük yapıyormuş. İhtiyarlığında bir oğlunun olmasına çok sevindi ve ona Umer adını verdi.”

Anne ve babasının tek oğlu olan Umer çok rahat bir şekilde büyür. Mahalle mektebinde okurken, akranları arasında rahatlığı ve yüce ruhluluğu ile ayrılır. Umer'in çocukluk çağındaki zekiliği, hazırcevaplığı hakkında bazı ilginç hikâyeleri, Bahçesaraylı Elhac Abdulaziz Kırımıy adlı bir tarihçinin tezkerelerinden, *Aşık Umer, hayatı ve şiirleri* adlı eserine aldığı Türk edebiyatçısı Saadetin Nüzhet Ergun'un makalesinden birkaç hikâyeciği, biz de bu makalemize alarak okuyucularımıza takdim etmek istiyoruz:

1. Mektep çağına geldikten sonra, kendi mahallelerindeki mektebe katnap, alfabe, ilmihal ve abdiyik geçip başlayan Umercik'e bir gün hocası: 'Söyle bakalım, kimin kulusun?' der. Umer: 'Boyacının kuluyum' diye cevap verir. Hocası kızıp Umer'in kulaklarını çeker ve bir ki şamar vurur. Ertesi günü Umer okula geldiğinde allı, mavili, sarılı bir demet kır çiçekleri getirir. Hocanın tekrar sorduğu aynı soruya, Umer yine: 'Boyacının kuluyum' der. Buna pek kızan hocası: "Ey, ahmak, Allahuteala dururken sen nasıl olur da, boyacının kulu olursun?" deyince, Umercik getirdiği çiçekleri göstererek: "Bu çiçekleri, yoksa siz mi boyadınız, hocam? Ben bu çiçeklere çeşitli renkler veren boyacının kuluyum" demiş.

2. Yağmurlu bir güz günü Umercik sınıf arkadaşlarıyla birlikte, kaldırım boyu okuldan dönerken kayıp düşer ve ayağı ağrır. Acıyla yerden kalkarken kaldırırma tükürerek:

Vay, kaldırım olmaya yetişmegir kaldırım,
İzdiþ, ezdiþ de ayağımı, baldırımı!³³

Der (Saadetin Ergun, Aşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri, s. 13)

Mahalle mektebini bitirdikten sonra, Umer o devirde müderrisleri ve hocalarıyla meşhur Kozleve Cuma Camii Medresesine girer ve orada divan şairlerinden Kefevi Seyit Abdulkerim Şerifi adında bir edebiyat hocasından ders alır. Bu Kıvrımlı şair hakkında *Sefayi* tezkiresinde:

“... Asrın mirasından ulumu arabiyede şair ve finunu-şiiri inşaya kadir olup, iklimi Kıvrımda zuhur itmiştir” denilmektedir (Sadettin Ergun, Aşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri, s. 6)

Aşık Umer ömrünün sonlarında yazdığı *Şairname* adlı destanında Kozleve medresesindeki ilk edebiyat hocası Şerefi’yi hatırlayarak onun edebi eserlerine yüksek kıymet verir:

Keldi dil bülbüli medh lisane,
Kasdı şurayı çekmek beyane.
Kör, ne âşıklar var kelmiş ciane,
Dilde yâd idelim ep şurayı.
Afuz Şirazi, Rumi, Fuzuli,
Anları keçince yekdir Usuli.
Asrımızda ola saibi- divanı,
Diple, bizim şerimizde olanı:
Şerefiy değil mi cümleye üstad?
Ol değil mi bizi eyleyen irşad?

Aşık Umer’in sağlığında olsun, vefatından sonra olsun, halk arasında kendi sevimli şairleri hakkında çeşitli efsaneler yaratılır, çeşitli rivayetler uydurularak anlatılır. Onun çocukluk çağında hocası: “*Kimin kulusun?*” dediğinde, “*boyacının kuluyum, hocam*” diye cevap vermesinin de bu tür uydurulan efsanelerden olduğuna şüphe yok. Bunun gibi önemli şahıslar hakkında uydurulan efsanelere başka halkların tarihinde de çokça rastlamak mümkündür.

Şimdi biz okuyucularımızı, *Aşık* lakabının nereden çıktığı hakkında, halkımız arasında kaç yüzyıl öncesi, belki de, Aşık Umer’in sağlığında ortaya çıkan ve 1848 senesi *Sovremennik* dergisindeki makalede ortaya konan ilginç bir efsane ile tanıştırmak istiyoruz.

³³ Metin adı geçen kaynakta şu şekildedir: “Vay anasını sattığının kaldırım, incittin baldırımı” (Z. K.)

Bu efsaneyi, bizim dilimizi su gibi bilen, bütün ömrünü halkımızın arasında geçiren ve tarihimiz, kültürümüz, adetlerimiz, edebiyatımız hakkında pek çok eser yazan Profesör Feliks Dombrovskiy, Rus diline öyle tercüme etmiş ki, tercümesinde dilimizin bütün hususiyetlerini, milli kültürünü, tasvir usullerini korumaya muvaffak olmuş. Onun için, ne kadar uzun olsa da bu efsaneyi biz burada, *Sovremennikte* olduğu gibi Rus dilinde vermek istiyoruz. Çünkü bizim dilimizden Rusçaya ta 130 yıl öncesi çevrilen şeyi, şimdi biz bir daha tekrar kendi dilimize çevirmeye başlasak, efsanenin bütün güzelliğinin, tatlılığının kaybolup gideceğine şüphe yok.

"...Okulu bitirdikten sonra, Abdullah Kenceoğlu sevgili oğlu Umer'i medreseye verir. Denilmektedir bu efsanede. Gözleve medresesi o zamanlar âlimleriyle ünlüydü... Ancak Umer öğreniminin ilk yıllarından başlayarak, öğrenilmesi mümkün olmayan kitaplar kitabı Kur'an'ı öğrenmeye muktedir olmadığını gösterdi ve bununla çoklarını şaşırttı Kur'an'ın bütün "incelikleri" gerçekten de garip Umer'in canını sıkıyordu..."

Bir gün, medresede ceza alan ve gülünç duruma düşürülen Umer, mezarlığa doğru gitti. Kabristanın (Müslümanlar mezarlığına böyle derler) etrafına kavaklar dikilmiş ve onlar etrafa hem gölge hem de serinlik verirler. Akşamüstü idi. Güneş tam ufka inmekte ve onun sönmeye başlayan ışıkları geniş yapraklı çınarları ve altın suyuyla yazılı kitabeleri (mezar taşları üzerindeki yazılar) alev gibi parlamaktadır. Avlaktan Gözleve'nin yalılarına gelip vuran Karadeniz'in dalgalarının gürültüsü ve ezan okuyan müezzinin bu gürültüye karışan hoş sesi işitilmektedir. Bu ilginç akşam manzarası Umer'i hayran etti. Bulutsuz, temiz gökte şimdi orada burada yıldızlar parıldamaya başladı. Akşam serinliğinden, tabiatın zengin manzarasından keyif alan Umer'de yerde yan yatan bir mezar taşının yanına çöktü ve derin bir düşünceye daldı. O, etraftaki her şeyi bütünüyle unutup, böyle hayli vakit, yani müezzinin baş minarenden ikinci kere yankılanan sesi ona namaz kılmak gerektiğini hatırlatana kadar oturdu. Yanında namazlığı olmadığından o, üstündeki yeleğini çıkarıp yere serdi ve büyük bir ihtiram ve tazim ile namaza durdu. Namaz onun kederden ezilmiş üzgün gönlünü sakinleştirdi. O kendisinde ölçüsüz derecede hafiflik, hoş duygular hissetti. Böyle bir şey onda hiçbir vakit olmamıştı ve bunun sebebim kendisi de anlayamadı. O, ömür boyu ya bu halde, böyle hoş durumda kalmak, ya da şu dakikada ölmek istedi. Ancak, medresedeki eziyetli ömür hakkındaki düşünce, garibin beynini yıldırım gibi çakıp gitti ve onun gönlünün en derin köşelerini inletti... Nihâyet yorgunluktan o anda uyku ağırlığından yer dibine çöken mermer taşa yaslanıp derin bir uykuya daldı.

Umer'in düşünce ne girdiğini hiçbir kalemle yazıp anlatmanın imkânı yok. Onun gözüne görünen hurinin keyfiyetini yalnız "inci düzmek" (şiir söylemek) sanatını bütün şark şairleri içinde en çok benimseyen, yani "Şehnâme"yi yazan şair tasvir edebilir. O da bunu çok büyük zorlukla yapabiliyordu. Umer kendisini cennet bahçesinde gezmiş ve mis kokulu havayı teneffüs etmiş gibi hissediyordu. Birden sanki gökyüzü yarılmış gibi oldu ve ondan göz kamaştıran parlak ışıklar serpildi ki, o nurlar nazik, billur bir buluta çevrildi. O bulut aşağıya indi ve onun içinden yavaş yavaş güzel bir kadın kıyafeti görünmeye başladı. Nihayet bu kıyafet yere indi ve softa Ömer'in gözleri önünde hakikaten güzelliği tahmin edilemeyecek ebedî genç huri kızlarından biri peyda oldu. Onun güzel bedenini güneşin ilk nurlarının görünmesiyle dağılıp giden sabah sisi gibi ince parıltı örtmekte idi. Gözlerinden her erkeğin yüreğini yaralayıcı nurlar saçıyordu ve elinde ise güzel bir saz vardı.

Bu mucizeden hayrette kalan garip softanın şaşkınlıktan nefesi kesilir. Birkaç defa konuşmaya çalıştı, ama dili dönmedi. Ona öyle göründü ki, o vakte kadar zaten konuşmamış ve sanki, daha yeni dünyaya gelmiş de her şeyi yeni anlamaya, düşünmeye başlamakta. Onun bütün bedenini anlaşılmasız bir tatlı koku sardı. "Ben cennete mi düştüm yoksa ve önümdeki de şu sözü edilen güzel hurilerden biri mi acaba?" diye düşündü. Nihâyet, bilinmeyen bir kuvvet Umer'i bu hurinin ayağının altına çökmeye mecbur etti "Kalk!" dedi huri kızı. "Kalk, Aşık Umer! Büyük Allah ve peygamber seninle! Kaderinden şikâyet etme! Sen Allah'ın sevgili kulusun. Bundan sonra senin kabiliyetine, akıllılığına herkes şaşar ve senin bilgin önünde en yüksek akıl ve idrak sahipleri bile utanır. İşte bu sazı mukaddes bir tılsım olarak al ve onu, gözbebeğin gibi sakla. Sen türkülerinle halkın hayatım güzelleştirecek ve onları Hak yoluna çağıracaksın. Cennet bahçesinde seni hakikî mutluluk, benim sevgim bekliyor!" Bu sözü söylemesiyle huri kızı kaybolur.

Aşık Umer uyanır ve gördüğü düşü hatırlayarak çok düşünür. "Düş" der, ama elindeki sazı rüyasının bilinmeyen bir mucize olduğunu tasdikler. Sanki onun gözlerinden perde kalkmış gibi olur. Aşık Umer bu anda kendisinde büyük kuvvet sezen genç kartala benziyordu...

Sabah olmak üzereydi. Deniz uzak değildi. Aşık Umer gidip aceleyle abdest aldı ve sonra doğru medreseye gitti. Şimdi o öncesini gibi medreseye varmaktan korkmadı. Aksine oraya öyle bir istekle gitti ki, sanki ziyafete gidiyor. Öyle olsa da, o sakin bir softa sıfatında muallim Abla Bekir Efendiyi dinlemeye geldi ve herkesten daha kenardaki kendi yerine oturdu. Arkadaşları da her vakitteki gibi, Umer'in bilgisizliğiyle alay etmekten geri durmadılar. Abla Bekir Efendi de: "Umer gece medresede yatmayıp bilinmeyen yasak ziyafetlere gitmiştir" diye onu çok

kötü azarladı. Umer bu azarı da hiçbir şey demeden kabul etti. Abla Bekir Efendi softalara İslâm dininin mühim taraflarını anlatarak onların her birine sorular sorar. Sıra Umer'e gelince Umer, onun her bir sorusuna şiirlerle öyle derin manalı ve tam doğru cevaplar verdi ki, müdür şaşkınlıkta kaldı. Bu sorulara daha bu vakte kadar hiçbir âlim bile bu derecede doğru cevap vermemişti. Umer'in böyle cevaplar verdiği haberi o anda bütün medreseye yayıldı. Muallimlerin hepsi daha bıyıkları bile çıkmayan bu çocuğun şiir söylemede bütün şairleri geçip gittiğine inandılar." (Sovromennik, 1848, No 5, s. 17-21).

XVII-XIX. asırlar devamında, halkımız arasında Aşık Umer hakkında anlatılagelen ve 1840'ncı yıllarda Rusça'ya çevrilerek, Rusya'da devrimci demokratların biricik organı *Sovremennik* dergisinde basılan ilginç efsane işte bu.

Öldükten sonra, *öbür dünyada* cennet bahçeleri içinde, cennet ırmaklarından kokulu şerbetler içip, cennet yemişlerini yiyip yaşayıp gençleşerek, daha ziyade güzelleşen huri kızlarına kavuşup ömür süreceğine inana halk, elbette kendi sevimli şairi Aşık Umer'e, onun dillere destan olan meşhur sazını cennetteki huri kızlarının getirdiğine de yürekten inanmaktaydı.

Şimdi, atom ve kozmos devrinde yaşayan genç nesillere gülünç görünecek bu efsane, geçmiş asırların safdil, dindar adamlarına, o zaman, Allah'ın kudretiyle olması mümkün olan real bir durum gibi görünürdü.

Feliks Dombrovskiy bu efsaneden sonra, Aşık Umer'in şiirlerinden örnekler vererek:

“... Aşık Umer Kırım'ın en ahlakçı, ilginç şairlerinden biri idi. Aşık Umer'den sonra kırım saz şairleri arasında ikinci sırada Aşık Arif durmaktadır. Bu iki büyük şairin şiirlerini, her bir Kırım'lı sevip okumaktadır. Ne ulu hanlar, ne yavuz sultanlar, ne de kudretli beyler, mirzalar kendi zenginlikleriyle, kendi cevherleriyle elmaslarının parıltılarıyla Aşık Umer'in gözlerini kamaştırıp, onu kendilerine celp edip yakınlılaştıramadılar. Kendi istidadına, meyline sadık şair, köy köy, şehir şehir, ülke ülke dolaşıp herkesi kendi sözüyle, sazıyla kendisine ısındırıp dinleyicilerini iyiliğe, doğruluğa, kardeşliğe çağırırdı. O, beş vakit namazını kılmak için camiye girdiğinde bile, sevimli sazını yanından ayırmazdı” der. (*Sovremennik*, 1848, No: 5, s. 22).

Kendinin ilk ve sevimli edebiyat hocası Seyit Abdulkerim Şerifiy vefat ettikten sonra, Umer medreseyi bırakır ve sevdiği sanatına, şiirlerine, koşmalarına makamlar uygulayıp âşıklığa başlar ve Kızlev'e'nin en muteber, en kalabalık kahvesinde oturarak saz çalır

türküler söylemeye başlar. Güzel sesli, yetenekli bu aşığa *Aşık Umer* diye ad koyarlar. *Aşık Umer* denilen ad kısa süre içinde yarım adada ve çevresinde işitilir. Onun şiirlerini, gazellerini hattatlar yazıp yetiştiremezler. Onu görmek, onun türkülerini kendi kulakları ile dinlemek için, onun makamlarını öğrenmek için başka şehirlerden genç hevesli çalgıcılar, türkücüler Közleve'ye gelirler.

Birkaç yıldan sonra, AşıkUmer, komşu Türk diyarlarına sefere çıkar. Bu gidişiyile o ömrünün birçok senesini doğduğu şehirden uzakta, gurbet ellerde; Dağıstan'da, Azerbaycan'da, İran'da, Türkiye'de geçirir. Onun bu birinci seferi sekiz yıldan fazla sürer. Aşık Umer'in bu birinci seferinden vatanına geri dönüp geldiği gün hakkında Saadetin Ergun, Kahyazade Arifi'nin *Menakıbı Kethedzade Mehmed Arif Efendi* adlı eserinden aşağıdaki şu ilginç satırları yazar:

“... Aşık Umer Kırım'dan, Gözleveledir. Orada bir kahvanede oturur ve çaldığı sazı başı ucunda asar, kimse dokunmaz. Aşık Umer, gençliğinde yakın şark memleketlerine seyahat edip birçok sene sonra Gözleve'ye döndükten sonra, kendini tanıtmamak için tebdili kıyafet ederek, bir gün akşam üstü bu kahveye gelir. Duvarda asılı sazını görerek, alıp çalayım, der ise de, kahveci ona: “Dokunmayın, efendim, o Aşık Umer'in sazıdır, başkası çalamaz!” der. Umer sazı alır ve çalmaya başlar. Ondan sonra bilirler ki, o gelen Aşık Umer'in kendisidir.”

Kendi halkının sonsuz saygı ve sevgisine nail olup, diğer Türk halklarının yaşadığı ülkelerde de sayısız dinleyicilerinin hürmetlerini kazanarak bütün ömrünü şiir ve müzikle geçiren Aşık Umer, hiç evlenmez ve bütün hayatını bekar olarak geçirir. Ömrünün sonuna kadar elinden sazını bırakmayan şair, atmış yaşına girdikten sonra doğduğu şehre, Közleve'ye geri gelir ve 1707 senesi (Hicri 1119) seksen altı yaşında ebedi uykusuna dalar.

Bu büyük edebi şahsımızın ölüm tarihini ölümsüz kılmak için devrin aydınlarından hemşerilerinden biri, ebced hesabıyla 1119 tarihine denk gelen *Ola Aşık Umer 'in cilvegahı adnu celil* mısraını şairin kabir taşına oydurop yazdırmıştı.

Her bir harfinin (birden bine kadar) rakam manasını hatırd tutmak için düşünülp çıkarılan ve bütün Müslüman memleketlerinde son zamanlara kadar, tarihi vakaları bire bir kayd etmek için kullanılan bu hesaba *ebced hesabı* denilmektedir.

Şairin kabir taşına Arap harfleriyle yazılan: *Ola Aşık Umer'in cilvegahı adnu celil* mısraındaki harfler ise; elif 1, vav 6, lam 30, e 5, ayn 70, elif 1, şın 300, kaf 100, ayn 70, mim 40, pe 200, kaf 20, cim 3, lam

30, vav 6, e 5, kef 20, e 5, ye 10, ayn 70, dal 4, nun 50, cim 3, lam 30, ye 10, lam 30 demek olup bütün bu sayıları topladığımızda 1119 çıkıyor ki, bu rakamlar hicri hesapla, Aşık Umer'in vefat ettiği yılı göstermektedir.

Devletli Aşık Umer'in kabri ve çeşmesi hakkında çocukluğumuzda işittiğimiz rivayetlerin delilleriyle ispatlanmasını isteyip biz bu yıllar içinde halihazırda hayatta olan en yaşlı Közleveli hemşerilerimizin bir kaçıyla görüştük. Geçen yüzyılın sekseninci, doksanıncı senelerinde doğan bu yaşlılarımız, hakikaten, XIX aşırın doksanıncı senelerine kadar, Közleve'de yeni şehirde, deniz kenarına yakın yerde Aşık Umer'ini çeşmesi ve mezarı bulunduğunu, sonradan buraların bozulduğunu çok işittiklerini söylediler ve yazdılar.

Şimdi Almaata şehrinde yaşayan hürmetli yaşlı hocalarımızdan Ablamit Ramazanov ve Aşgabat şehrinde yaşayıp yakın bir tarihten vefat eden yaşlı drama artistimiz Asan Nogayev bu hususta çok detaylı bilgiler verdiler. Hoca Ablamit Ramazanov mektubunda şöyle ilginç bir gerçeği ortaya koyar: “Ben 1890. yılların ortalarında, 8-9 yaşlarındayken, Yeşil Camii Mahallesiyle, Akmolla Mahallesi, Kalentir Burnunda mezarı olan aziz babaya (doğrusunu söylemek gerekirse onlar mezarın getirisiyle ilgilenirdi) Yeşil Caminin hatibi Umer hatip: *'Devletli Aşık Umer bizim mahalleliymiş'*, Akmolla camisi yanındaki medresenin müderrisi Abibulla Efendi ise: ‘ O bizim mahallede doğmuş ve yaşamış’ diyerek itiraz edermiş. Bu tür lafları çok işitirdim,” der.

Değerli mahallelilerimizden İbrahim Tulev ise, Aşık Umer'in elyazma divanının bulunduğuyla ilgili *Lenin Bayrağında* yayımlanan haberi okuduktan sonra, Semerkant'tan bize, Aşık Umer hakkında, çocukluğunda dedesinden işittiklerini 24 sayfalık bir deftere yazıp yolladı. İbrahim Ağa bu hatıralarında dedesi Tülev Abdurazakoğlu'nun ağzından: *'Aşık Umer'in yattığı yer ve çeşmesi, Közleve'de, yeni şehirdeki Kalentir burnunda idi. Şehrin ve yakın köylerin ahalisi, Aşık Umer'i eren evlialardan sayıp onun kabrini sık sık ziyaret ederlerdi* şeklindeki sözlerini çok duyduğunu söyler. İbrahim Ağa devam ederek XIX. asrın son çeyreğinde Kalentir Burnun'da Közle ve feneri kurulduğunu, daha sonra, Rusya'da kapitalizmin hızla ilerlemeye başlaması neticesinde, açgözlü sermayedarların, Aşık Umer'in mezarı ve çeşmesinin bulunduğu deniz kenarındaki toprakları çabucak ellerine geçirerek oralarda ilk sanatoryumlar, yazlık evler, plajlar yaptıklarını bildirir. Aynı bu yıllarda Rusya imparatoru III. Aleksandır'ın karısı imparatoriçe Mariya Feodorovna da, bu altın kumlu sahilleri çok beğenir ve himayesinde olan yüksek rütbeli subay sınıfı için burada yazlık evler, saraylar kurulmasını arzu ettiğini, Aşık Umer'in kabri ve çeşmesinin bahçe içine alınıp halkın ziyaretine kapatılmaya başlandığını, çeşmenin

suyunu ise demir borularla bu yazlık evlerin bahçelerine aldıklarını, şehir ahalisinin o vakitte Aşık Umer'in kabri için şehrin yöneticileriyle çok mücadele etse de bir sonuç alamadığını yazar.

Aşık Umer'in edebi yaratıcılığı, esasen şark şiirinin lirik türleri gazel, koşma, beyit, muamma, tekerleme, kaside gibi çeşitli şekillerinde yazılmış yüzlerce şiirden ve epik türlerden destan, name gibi şekillerden ibarettir.

Aşık Umer yaratıcılığının dikkate değer yönlerinden biri, onun dünyevi şair olmasıdır. Eğer tarihe somut bir bakış açısıyla bakacak olursak, manevi hayatta dini mistik durumun çok büyük bir rol oynadığı o şartlarda, bu pek olumlu bir durumdur.

Aşık Umer edebiyat tarihimize birinci sırada, samimi sevgi şairi, ömür sevinci ve kaygılarının, duygu coşkuluğu ve ayrılık acılarının ifadecisi olarak girse de, böyle şiirlerine zamanındaki eşitsizlik ve adaletsizliği, dini taassup ve zulmü tenkit eden tesirli satırlar da dahil etmesini bilip onların sosyal içeriklerini zenginleştirdi.

Aşık Umer, o zamanlar toplum gelişmesinin kanunlarını bilmesede, sınıfsal zıtlıkların esas sebeplerini anlamasa da, ezenler ve ezilenler, zengin ve yoksulların arasındaki tezatları çok iyi fark edebiliyordu. Cebinde paran olmazsa toplum önünde zerre kadar itibarının olmayacağını, sözlerine hiç kimsenin kulak asmayacağını, hiç kimsenin sana selam bile vermek istemeyeceğini aşağıdaki satırlarda büyük bir ustalıkla tasvir etmektedir:

Er ne söyler ise zengin,
Digleyüb derler: doğru!
Bir fakiri görseler ger³⁴,
Sanarlar onu oğrı³⁵.
Kanda varsag³⁶ pak libasle,
Kirecek yerig belli.
Yoksul olsag saga derler:
Ya mashara, ya deli.
Er kime kılsag, gögöl,
Alemde arzu ihtiyaç,
Ol saga tagrı selamın Bile
bermez: Közün aç!

³⁴ eğer

³⁵ hırsız

³⁶

Kendi zamanın feodal çevresinde azınlığı oluşturan zadegan ruhbanların tok, rahat; çoğunluğu teşkil eden emekçi halkın ise aç, çıplak olduğunu gören şair koşmalarının birinde:

Nice canlar vardır, lailac³⁷ yatur,
Zemine gark olmuş, suvsız, aç yatur.
Dünyadan el çekmiş, ihtiyaç yatur,
Alemde sağlarnıg bir duasına
demektedir. Diğer bir şiirinde ise:

38

Ey, göğül, şimdengirü Dünyada raat³⁹
kalmadı.

Meramet⁴⁰ kimden omarsıg⁴¹ Ehli şefkat
kalmadı.

diyerek kendi zamanında hayatın gam-kederden ibaret olduğunu, kimsenin kimseyle işinin olmadığını görüp haykırır.

Bu şiirler, şüphesiz sadece Aşık Umer'in fikirleri, kaygıları değil, hor görülmüş, hukuksuz, dilsiz fakir fukaranın da yürek sızıları, gam kederlerinin ifadesiydi.

Şairin bazı şiirlerinde, sevgilisine olan muhabbetin ateşi o kadar alevlenip gider ki kederli satırlarla sevgilisinin yüzünü, kaşlarını, gözlerini, endamını, İslam dinin en mukaddes değerlerinden üstün tutar. Buna şairin şu koşması çok açık bir örnektir:

Şunda bir dülbere göğül düşürdim,
Aldı beni kaşlarınıg arası
Gül yüzünü kördim, aklım şaşırdım,
Yaradan mevlaye kaldı çaresi.

Benim sevdiciğim gülden nazikdir,
Çekmişim aşkını, bağrım ezikdir.
Yeter cebreyledig, бага yazıkdır,
Küle küle kel, ey canım paresi.

Telli turnam kelir şunda “çak!” deyu,
Yerde, kökte duşmanlarıg çok deyu.

37

37

38

39 rahat

40

41

41

“Ne kaçarsığ, senden gayrı yok” deyu,
Beyaz gerdanında dişler yarası.

Aşık Umer der ki: aşka yanarım,
İçib aşkın şarabını kanarım.
Kıblam yokdır, yüzüm sana dönerim,
Mihrabımdır iki kaşık arası.

Yeryüzündeki bütün Müslümanlar, beş vakit namazlarını, evlerinde olsun, yolda seferde olsun, İslam dinin merkezi olan Mekke şehrindeki Kabe’ye(kıbleye) bakıp, camilerde ise yüzlerini Mekke’ye doğru kurulan mihraba karşı durup kıldıkları halde, Aşık Umer’in hiç kimseden korkmadan, irkilmeden sevgilisine hitaben: *Kıblam yokdır, yüzüm saya dönerim,/ mihrabımdır iki kaşık arası* demesi sınırsız monarşi devrinde, feodal baskıcı padişahların, ruhani liderlerin hüküm sürdükleri şartlarda, büyük mertlik, cesurluk, Allah’a, İslam doğmalarına, İslam akidelerine karşı ise büyük isyankarlık idi.

Ulu şair emekçi halkın saygı ve sevgisini de, hiç şüphe yok ki, ilk sırada, böyle isyankâr şiirlerinden kazandı. 320 sene önce yazılan bu güzel şiir, özellikle onun son dördlüğü herhangi bir milli edebiyatı süsleyebilecek amaca ve estetik kuvvete, sosyal bedii hayallere sahiptir.

Aşık Umer’in şiirlerinin yazılı olduğu cönklerden, yakın şark memleketlerinde kişilerin ellerinde bulunan ve bizim bilmediğimiz elyazmalarını hesaba katmadan, şimdilik dünya kütüphanelerinde onun üç cönkü olduğunu biliyoruz. Onlardan biri İstanbul Beşiktaş’ta Yahya Efendi Kütüphanesinde, diğeri Konya şehrinde Mevlana Müzesinde, üçüncüsü ise Londra’da Britanya müzesinde saklanmaktadır. İstanbul’daki nüsha, 1728 yılında istinsah edilen en eski nüsha olup 350 sayfalık bu antolojide 19.970 satırdan ibaret 1242 şiir bulunmaktadır. Konya müzesinde saklı olan nüsha hacim bakımından en büyük olmakla birlikte, İstanbul nüshasından 56 yıl sonra Hacı İsmailoğlu Hafız Hüseyin tarafından kopya edilmiş ve şairin 1500 yakın şiirini ihtiva etmektedir. İngiltere müzesindeki nüsha ise, Arapça dini ve dini ahlaki eserlere birlikte bir cilde dikilen 44 sayfalık defter olup 106 şiirden ibarettir.

Biz, 1967 senesi Moskova’daki V. İ. Lenin adına SSCB devlet kütüphanesi aracılığıyla, İstanbul’daki Yahya Efendi Kütüphanesindeki cönkün mikrofilmni aldirmaya muvaffak olduk. Böylelikle şimdi bizim elimizde bu büyük şairimizin 1250 kadar şiiri toplanan antolojisinin mikrofilmni ve İsmail Gaspıralı’nın neşrettiği *Divanı Aşık Umer* kitabının fotokopisi bulunmaktadır.

Aşık Umer'in namı, şan şöhreti kendi sağlığında ve vefat ettikten sonra Kırım milli şiiri çerçevesinden çıkarak yakın şar memleketlerinin hepsinde, halk arasında olsun, aydın tabakalar arasında olsun büyük bir rağbet kazanır. Aşık Umer'in özellikle Anadolu ve Rumeli köylüleri arasındaki popülerliğini kıskananlar da bulunmaktadır. Bazıları onu, şiirlerinde *bedii* olmayan, *adi*, *kaba* sözler kullanmakta diye suçlamaktadırlar. Mesela Tanzimat'tan sonra yetişen meşhur Türk şairi Ziya Paşa, *Harabat* adlı eserinde gençliğinde okuduğu şairleri sayarken:

Gahice Garibiyi okurdum Yunus Emre'ye yanar
dururdum.
Aşık Umer'i ki gah alırdım,
Uçkur sözüne şaşar kalırdım.

der. *Uçkur* sözü bizde kullanıldığı gibi Türklerde de kullanılmaktadır. Lakin bu söz Ziya Paşa'nın kulağına çok dik, çok kaba gelmiş.

O zamanda bazı edebiyatçıların böyle olumsuz bakışlarına aldırmadan, Anadolu içlerinde şairin asırlardır kazandığı şöhreti kaybolmak şöyle dursun, bilakis artmakta ve çoğalmaktaydı.

Burada Aşık Umer'in ölümünden yıllarca sonra, Bahçesaraylı Remiz Efendi'nin Aşık Umer hakkında yazdığı bir methiyesinden şu parçayı aşağıya almak istiyoruz:

Dilerim bari hüdadan, cennet olsun meskenig,
Ya ne bilsun kadriği cail olanlar iç senig.
Olmak ister er kes amma, küçü yetmez kimsenig,
Saibi-ımla imişsig, bildirdig Aşık Umer!
Bülbülü şeyda imişsig öldürdüg Aşık Umer!
Sıgırsız derya imişsig, çıldırtıg Aşık Umer!

Aşık Umer'in sağlığında ve vefatından sonra onu taklit eden, ona öykünerek şiir yazarlar çoğalır. Yazık ki bir makale içinde bu meselelerin hepsini aydınlatmaya imkân olmadığını, onların ileride yazılacak olan araştırmalara bırakarak, burada yalnız bir örnek ile sonlandırmaya mecburuz.

Yukarıda söylediğimiz gibi, XIX. asırda Bahçesaray civarında hocalık yapan Umer Hoca adıyla ünlü bir aşığımızın, vatandaşlarımızın çoğu tarafından bilinen *Benim adım Umer Hoca* diye başlayan türküsünün:

Keline güzel deseg, kelin nazlanır,
Kıza güzel deseg, kız nazlanır,
Kelin kalaylı tasta şerbet olsa,

Kız, oğul balına benzer
dörtlüğü, Aşık Umer'in:
Kelinnig közleri bende,
Kız cefalar itmez dostu.
Kelin- şerbet kibi tasta,
Kız- tabakta bala begzer

diye biten koşmasına taklit, ya da nazire olarak yazılmış türküdür.

Aşık Umer'in bazı türküleri 300 yıl içinde değışe değışe tanınmayacak şekillere girmiştir. Birçoğunun sözleri ve makamları ise halkımızın aklından silinip gitmiştir.

Kıymetli türküçümüz Sakine Nalband, senelerce evvel satılan plaklarının birinde, eski *Çakıcı* türküsünün makamıyla iki mani söylemekte. Bu manilerin biri şöyle:

Nice ulu dağ olsa,
Bir kenarı yol ulur.
Sen esime düşdikçe,
Yarı ömrüm zayı olur.

Şimdiye kadar bu güzel dörtlüğü sözlü anonim halk edebiyatı ürünlerinden biri zannederdik. Halbuki şimdi anlaşıldığına göre, bu mani Aşık Umer'in:

Ne kadar ulu dağ olsa, bir kenarı yol olur,
Leblerig⁴² ağzıma verseg, em⁴³ şeker, em bal olur.
Sen esime⁴⁴ düşdikçe, yarı ömrüm zayı olur,
Küsme yârim, barışalım, cümle isyan bendedir.

beyitlerinin kısaltılmış bir varyantıymış.

Aynı bunun gibi, *Beni gamdan azad eyle* adlı klasik türkümüzün: Bugün

dersig, yarın dersig,
Er körgenge yar dersig.
Ayrılıkka zulüm dersig,
Ya ölümge ne dersig? dörtlüğü de, Aşık Umer'in:
Bugün dersig, yarın dersig,

⁴²

⁴³ hem

⁴⁴ aklıma

⁴⁵ her

Başkasına yârim dersig.
Ayrılığı zulüm dersig,
Ölümden haberig var mı?

Dörtlüğünün bozulmuş hali olduğu kendiliğinden görülmektedir. *Beni gamdan azad eylenin* bu ilginç sözleri gibi onun makamı da, Aşık Umer'in büyük yeteneğinin ürünü olduğuna, şimdi hiç şüphemiz yoktur.

Biz, şimdi, aradan 300 yıldan fazla zaman geçmesine bakmadan, onun şiirlerini okuduğumuzda, bu büyük şairin yüreğinin nasıl çarptığını sezmekteyiz.

İnsanlık asırlar boyunca birçok manevi zenginlikler yaratıp geldi. Gomer, Firdevsi, Dante, Nizami, Rustaveli, Nevai, Gazayi, Şekspir, Şiller, Goethe, Puşkin, Şevçenko, Tolstoy, Gorkiy, vb. gibi pek çok edebiyatçılar eserlerinde halklarının arzu ve isteklerini aks ettirip, ölümsüz cevherler yarattılar.

Aşık Umer'in XIX. asrın sonlarında, Arap harfleriyle, taş basma usulüyle basılan divanı ve 1894 senesi *Tercüman* gazetesinin basım evinde basılan *Divan Aşık UmeTi*, şimdi yalnız Moskova, Leningrad, Kazan, Bakü gibi büyük şehirlerin kütüphanelerinde ve tek tük özel şahısların ellerinde bulunmaktadır. Günümüz okuyucularının çoğunluğu ise, şairin yalnız 1969 senesi *Lenin Bayrağı* gazetesinin sayfalarında yayımlanan on on iki şiirini bilmektedir.

NOTLAR

Bu yazının hazırlanmasında Rıza Fazıl- Safer Nagayev'in hazırladığı Kırım Tatar Edebiyatının Tarihi, Akmesit 2001 adlı eserden geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Eşref Şemizade, Edebiy ve Tenkidiy Makaleler, Simferopol, 2000.

Aşık Umer, (Haz. Reşid Murad vd.) I. Kitap, Taşkent 1988; II. Kitap, Taşkent 1990.

Eşref Şemizade, "Közyaş Divar/poema-destan", Yıldız, 4, İyul-Avgust 1990, 3-23; 5, Sentyabr-Oktyabr 1990, 3-23.

Sadettin Nüzhet Ergun, Aşık Ömer/Hayatı ve Şiirleri, [İstanbul 1935].